

Vientisinio sakinio skiriamųjų ženklų vartojimas XIX a. vidurio lietuviškuose raštuose: vienaarūšės ir aiškinamosios sakinio dalys

LAIMUTĖ BUČIENĖ

Lietuvos edukologijos universitetas, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

El. paštas: laimute.buciene@vpu.lt

Straipsnyje nagrinėjami vientisinio sakinio sintaksinių vienetų – vienaarūšių ir aiškinamųjų sakinio dalių – skyrybos ypatumai XIX a. vidurio lietuviškuose raštuose. Šių sakinio dalių skyrybos dėsningumams aptariamojo laikotarpio rašomojoje kalboje nustatyti buvo pasirinkti Mikalojaus Akelaičio, Juozo Silvestro Dovydaičio, Motiejaus Valančiaus, Henriko Balevičiaus ir Kazimiero Michnevičiaus-Mikėno originalūs ir verstiniai prozos veikalai. Atliktas tyrimas atskleidė, kad XIX a. vidurio lietuvių raštijoje ima formuotis apibrėžtesnė ir nuoseklesnė vienaarūšių ir aiškinamųjų sakinio dalių skyrybos sistema, jau matomi norminės skyrybos pradmenys (neretai skyryba labai šiuolaikiška), nors dar pasitaiko svyravimų ir nevienodumų.

Raktažodžiai: XIX a. lietuviški raštai, skyryba, vienaarūšės sakinio dalys, aiškinamosios sakinio dalys

IVADAS

Dabartinė mūsų skyryba turi savo ištakas. Tai istoriškai susiformavęs rašomosios kalbos elementas. Lietuvių kalbos skyrybos istorija iki šiol nedaug tyrinėta, nors ji ir turi beveik penkių amžių tradiciją. Trūksta sisteminių lietuvių kalbos skyrybos raidos tyrimų. Lietuvių kalbos istorijos darbuose tik bendrais bruožais aptariama, kaip buvo vartojami skyrybos ženklai senuosiuose raštuose. Jonas Palionis teigia, kad XVI–XVII a. lietuvių rašomosios kalbos skyrybos sistema buvo labai nenusistovėjusi [5, 35]. Virginija Vasiliauskienė, tirdama Mykolo Olševskio *Bromos atvertos ing viečnastį* (1753) ir Kiprijono Lukausko *Pamokslų* (1797) atributinių frazių žodžių tvarką, atkreipia dėmesį ir į šių tekstų įvairuojančią, klaidinančią skyrybą [9, 62, 65]. Sunkumų lietuviškų raštų autoriams kilo todėl, kad XVI–XIX a. skyrybos taisyklės nebuvo nustatytos. Pastovesnių skyrybos dėsnių nebūta nei vokiškuose, nei lenkiškuose raštuose, kurie buvo verčiami į lietuvių kalbą ir, matyt, turėjo nemažos įtakos vertėjams. Lietuvių kalbos skyrybos kodifikavimas pradėtas Jono Jablonskio darbuose [8, 8; 3, 585; 2, 6].

Šio straipsnio tikslas yra išnagrinėti ir apibendrinti XIX a. vidurio rašomojoje kalboje vyravusias vienaarūšių ir aiškinamųjų sakinio dalių skyrybos tendencijas. Aptariamojo laikotarpio lietuviškų raštų skyryba specialiai netirta. Atliktos analizės duomenys gali būti pravartūs tiriant kitus skyrybos plėtotės etapus. Mėginant nustatyti skyrybos pokyčių kryptį, nagrinėjama, koks jos santykis su dabartinės skyrybos normomis. Tyrimui buvo pasirinkti penki didaktinio ir religinio turinio prozos veikalai: trys originalūs tekstai (M. Akelaičio *Kwestorius po Lietuva važinedamas žmonis bemokinąsis*, 1860; J. S. Dovydaičio *Sziauleniskis senelis*, pirma dalis, 1863; M. Valančiaus *Wajku kningiele su abrozdelejs: su abrozdelejs*, 1868) ir du verstiniai tekstai iš lenkų kalbos (H. Balevičiaus *Kielawiedis*, 1857; K. Michnevičiaus-Mikėno *Szwentas Izydorius artojas*, 1859). Pasirinkti tyrimo šaltiniai yra tinkami reprezentuoti XIX a. vidurio rašomosios kalbos būklę, nes tekstų autoriai išsilavinę žmonės, žymūs ano meto kultūros veikėjai, rašytojai, vertėjai. Tyrimo duomenų bazę sudaro 1 794 vienaarūšių ir aiškinamųjų sakinio dalių skyrybos atvejai. Toks kiekis leidžia susidaryti gana platų vaizdą apie minėtų šaltinių skyrybą. Tyrimui panaudotas aprašomasis metodas derinant kiekybinę ir kokybinę duomenų analizę.

VIENARŪŠĖS SAKINIO DALYS

XIX a. vidurio rašomojoje kalboje, kaip ir dabartinėje kalboje, vienaarūšių sakinio dalių skyryba priklausė nuo to, koku būdu jos tarpusavyje sujungtos. Tiriamų autorių raštuose gana nuosekliai kableliu atskiriamos vienaarūšės sakinio dalys, kai tarp jų nėra jungtuko, pvz.:

*Klausytie klause budawo **tewaj, brolis** ir seseres Jono, kad jis parwažewęs ant kaledu ar welyku pasakoja jiemis pasakas apej galybę Diawo <...>. Akel 8. Klebonas ne karta **draude, bare, moke** sakidams: bijokis Diawa Łaurinaj, gal pakarotie už tokius darbus. Dowyd 10. Mosiedi parakwi-joj Szakalu sodoj iszsigime wajkielis wardu Mikie **labaj guwus, szarpus, paszankus** ir linksmus. Val 17. Jausk pac ing sawi, **padiwijmu, pagayleimu**; padiwijmu nietykty ant kuntribies Wieszpatis, biet ir ant piktibies assirijusiu. Balev 35. Argi ne galetu pasilinksminti **be nusideima, wieźliwaj, grazej, padorej?** Michnev 40.*

Pavieniais atvejais skyrybos ženklas nededamas, pvz.:

*Audraj praslinkus suseje ukinikaj, **surinka** pardegusius kaulus **sudieje** i wieną grabą, pakiele budinę ir dajlej palajdoje. Val 5. **Pakajus linksmibe**, lajswe, giwena, szirdi ja ir rejszkias unt ja wejda. Michnev 19.*

Artimos reikšmės bei kartojamųjų žodžių skyryba dvejopa: (a) neskiriama arba (b) atskiriama, suprantant juos kaip vienaarūšės sakinio dalis, pvz.:

(a) ***Noriu gieydziu**, prizadu szwintay wieray Rimska-Katalickay, giwient' ir numirt'. Balev 71. <...> tu tarpu kiti dasižinojen apie taj sakis: kad **wena antra** pakaroje Diawas, taj ir mani gal pakarotie, jajgu ne taja taj su kita rikszti, jejgu ne ant szio, taj ant kito swieto. Dowyd 36. Žmones ant lauka dirbantis pradeje szauktie: žmogau **degi degi!** Dowyd 36.*

(b) *<...> **Szwintas, Szwintas, Szwintas** Wieszpats Diawa galibiu. Balev 66. Pradek tik tikraj-kamuotis, a kad ne ažu wienu karta, tej **pamažu, pamažu**, ne palaudamas pasitikeima Diawu, wisa tau pasiwes. Michnev 9. O **atmenu, atmenu**, atsiliepe Jurgis, ape Lepiszkius labaj gili rawaj. Dowyd 35.*

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tik M. Valančiaus nagrinėjamame tekste bejungtukių santykiu susietoms vienaarūšėms sakinio dalims atskirti neretai yra vartojamas ne tik kablelis, bet ir kabliataškis. Dažniausiai kabliataškis pasirenkamas tada, kai jau bent vienoje jų yra kablelis, pvz.:

*Gan buwa sargalotas, wejda iszblieszkuse, **plaukielu baltu; dajtus** bet silpnus. Val 66. Ritajs, wakarajs, siedant ir kielantes **nu walgie; kalbina** poterus. Val 89.*

Kabliataškiai meistriškai įpinami į ilgesnius sakinius, pvz.:

*Ilgajniu Ludwi pramoka: marszkinius surieszti ir pasiuti, jupeles **kirpti** ir **siuti**; žekes su pirszti-niemis **nerti**, plonaj ir dlej werpti, apmesti audiklus, marginius, dwinitius, trinikius, deszimitnitus, zwilikus, abrusus, kilimus ir kiecius aust. Val 84. O nusimanydamas tunkiej negieraj **meldęns; eje** wiel **spawiednes**, su karstu smirdi, su gausiomis aszaromis pirma karta prijeme szwęcziausi sakramentą ir wiel nupelne milestą Wieszpaties. Val 68.*

Nors kabliataškiu tiesiog keičiamas kablelis, M. Valančiaus sakinio struktūrai jis suteikia savitumo, papildomų niuansų – sakinytarsi akimirksniai nutraukiamas, paskui vėl tęsiama mintis.

Tyrimo duomenys rodo, kad bejungtukių vienaarūšių sakinio dalių skyryba jau tada buvo nusistovėjusi: J. S. Dovydaičio, H. Balevičiaus ir M. Akelaičio tekstuose jos visada atskiriamos, K. Michnevičiaus-Mikėno tekste atskiriama 98 %, M. Valančiaus – 97 % visų bejungtukių vienaarūšių sakinio dalių.

Vienarūšės sakinio dalis, kurios sujungtos priešinamaisiais ar poriniais jungtukais, taip pat dažniausiai linkstama atskirti kableliu (a) (K. Michnevičiaus-Mikėno tekste šie atvejai sudaro 96 %, J. S. Dovydaičio – 88 %, M. Akelaičio – 86 %, M. Valančiaus – 81 % visų priešinamaisiais ar poriniais jungtukais sujungtų sakinio dalių; H. Balevičiaus raštuose tokiu būdu sujungtos vienaarūšės sakinio dalys visada atskiriamos), gerokai rečiau nerašomas joks skyrybos ženklas (b), pvz.:

(a) *Netoli Kauno gyweno wienas gaspadorius **nebagotas, ala ir nepawargęs**. Akel 5. Wenas czinikas ne tiktaj pri židu **begdawa** gertie, bet ir namon **parsiweže** buteli arelkos. Dovyd 7. Wajkaj kożnas sawa balsu **szaukie, tecziaus giedoje**. Val 8. Stuptelek czie mažuke, ir iszmig stipriey tawa pamietiy, idant niedel akiu žmaniszku, biet diel paties Diewa, ažu balsu cnatas ir tieysibies, wis-somt waykszcziatum, pabeygay dok przadziejmu, jog diel prietielistes, łoskas, arbo kokuu dawanu, niekadu tieysibies nieapleysi. Baley 41. Del ta Izydorius jau czia unt žiames jaute **tikru pakaju, a tajp ir tikru łajmi**. Michnev 6.*

(b) *Ne walna, mana wajks tieszities isz swetimos biedos; kas paklides grinszta ant gera kela tan **milet rejk o ne parsakiotie**. Dovyd 40. Zarienu parakwijoj buwa bajorajtis wajkiukas **niekuo nedietas bet plikis**. Val 42. Perstodamas unt paszaukima sawa, ne murmeja, nej raudoja, nesisi-kunde pria wisu sunkiausi darbu, bet tiktaj ir isz szirdies Ponu sawa tarnawa, ne kajp žmonems bet kajp Diewu tarnaudamas. Michnev 24.*

M. Valančiaus analizuojamuose raštuose pasitaiko vienas kitas atvejis, kai prieš jungtuką *bet*, jungiantį vienaarūšės sakinio dalis, rašomas ne kablelis, o kabliataškis ar net dvi-taškis, pvz.:

Sekdamas ju pawejzdą, norieje sawi plakti; bet negalieje nu kitu pasislepti. Val 94. *Todiel waj-kaj mana niekuomet nbijokieties niekoku dwasiu: bet nuganstauiet;* szunu, wilku o už wis piktū žmoniu. Val 80.

Visuose tekstuose ryškiai vyrauja polinkis neatskirti nekartojamaisiais jungtukais *ir, arba, ar* sujungtų vienaarūšių sakinio dalių, pvz.:

O gajla seniuj buwo tokio jauno ir mokyto wyro. Akel 18. *Da ne sutemus bije ejtie daržinen arba jaujon, regies jam kad pikta dwase nagus iszplietus stowi už duru ir tiko jam dusze iszpliesztie.* Dovyd 8. *Pagalaws daktarą ir kunigą westi gawa.* Val 47. *Wienam sutejk tokię doribę arba cna-tą, kitam kitokię pagal sawa tiksła.* Val 37. *Tosne kielos, idant niewilatum arbo niebluditum, a žinotum kur kokies maldes turi prawiniet, ir kiek užtrukt diel abturieima waysious gaysia zoslu-gu Jezusa Pona, paimk szitu Knigiety ažu Kielawiedi.* Balev 7. *Ponu, tieyp ir tu Judasziskey ar niebuczioi, kad mieldes, kad griekosne unt kamuniju prieyni <...>.* Balev 18. *Tau Cherubiney ir Serafiney notatinu balsu szaukie <...>.* Balev 66. *Tej tu labjaws bijej žmoniu ir sarmatijas, kajp pates Diewa? Michnev 10.*

Analizuojami šaltiniai liudija, kad tik mažą dalį (J. S. Dovydaičio tekste 3 %, M. Akelaičio – 16 %, H. Balevičiaus – 18 %, K. Michnevičiaus-Mikėno – 21 %) sudaro tokie skyrbybos atvejai, kai kablelis dedamas tarp nekartojamuoju sudedamuoju ar skiriamuoju jungtuku sujungtų vienaarūšių sakinio dalių, pvz.:

Isz to atsake Adomene, mes wakar namus dabojem, o szindi palikom sawa dukteris, arba szej-minikszi, o paczes atejem paklaustie tamstos. Dovyd 45. *Pernakwojojęs Jonas ir padekawojęs gaspadoriuj už pawajszimą, toliaus kelawo, ir tiesiok ant pietu užwazewo pas kunigą pleboną, kuris buwo jo mokytoju.* Akel 61. *Nog tas wietas, par wissu žigi, ir wisses bromes, katras pa-kieluy matisi niet unt Pilatu, ne apleysk mislas nabažnas ir akiu iż Pona Jezusa, par tos wissus kielus tussita.* Balev 34–35. *Sapieha, tieypagi Biskupas Wileńskas, pabeygis tos kielus, pariedka-wat, paszwintie, iszstatie bažnicziu Wierkosie pa wardu szwinta Krížieus ir iższwintie ju, arba pakonsekrawaja.* Balev 7. *Nieacikiels niezbažni ant suda wagul psalmistas, niey griesznikey draugien tieysingu; nusgusk ta suda, ta nupolima, a potunt dabar priesz Jezusu aciduksek tari-damas: <...>.* Balev 51. *<...> kad szwentaj dienaj didesniu jam garbi ir szłowi ataduotutumem, garbindami ažu perejtu nedelu, a melsdami padeima unt atejnunczias.* Michnev 27.

Reikia pabrėžti, kad M. Valančiaus raštuose nekartojamaisiais jungtukais sujungtų vienaarūšių sakinio dalių skyrbyba yra visada nuosekli – šios sakinio dalys neskiriamos.

Kartojamaisiais jungtukais sujungtų vienaarūšių sakinio dalių skyrbybai dar trūksta nuoseklumo: vienur jos atskiriamos kableliais (a) (H. Balevičiaus tekste šie atvejai suda-ro 60 %, K. Michnevičiaus-Mikėno – 50 %, J. S. Dovydaičio – 42 %, M. Akelaičio – 57 %, M. Valančiaus – 48 % visų kartojamaisiais jungtukais sujungtų vienaarūšių sakinio dalių), kitur – ne (b), pvz.:

(a) *Nors cze wis gražu ir padoru, moteris užpeczki siedž ant kedelu ir zoslanu, wiraj skirim ant solu, bet mažiukaj tie pej duris szwiesaj užgesus arba snaudž, arba wiens kita peszioda-mi juokus dara.* Dovyd 20. *Pawasariuj isztikus paukszteliuj gieda, gywuleliuj bliuana, žirgeliuj žwengia – wisas pasaulis džiaugesi sulaukęs szilumos; o betgi nej pauksztelis, nej jautis arielką*

geria... Akel 40. *Nej numirielej, nej ju dusies, nej welnias pats gał bajditi žmoniu.* Val 80. *A tey wissa keyp kuntrus, keyp sawa muczytajem pawalnas buwa* Ponas Jezus. Balev 58. *Kajp tiktaj Jzydorius kalbeti pradeja, jau ir parsizęnoti mokieja, ir poterelus sawa kas rita ir wakara kałbeja, garbindamas Diawu ažu aptureretas geradeistes, ir nauju małsdamas.* Michnev 11.

(b) *Žids pažiurejes jam i akis tare: ar isztiesu sakaj ar tik žertawoj waszec?* Dovyd 35. *Asz žinau kajp elgesi kantrabandieriaj – kartajs ir arkli pawagia ir žmogu užmusza ...* Akel 27. *Bet patiudu budamu nemokitu ir wajka neiszmokie nej raszta nej lankiszkej.* Val 42. <...> *praszam tawies, palik tugi žinklu pamietiy ir szirdiy mussu, idant jo, ir sziem giwenim ir amžious pasitiesiit galetum.* Balev 50. <...> *szw: Izydoriaus Arcywiskupa miesta Sewillas, užtaritoja musu Izydoriaus, katra paminklu ir ijs ir ja tewaj garbina ir mileja* <...>. Michnev 20.

Atliktas vienaarūšių sakinio dalių skyrybos tyrimas atskleidė, kad aptariamuoju laikotarpiu šios sakinio dalys atskiriamos arba neskiriamos palyginti dėsningai. Formuojasi rašto praktika atskirti bejungtukės ir priešinamaisiais ar poriniais jungtukais sujungtas vienaarūšės sakinio dalis, nedėti skiriamą ženklo tarp nekartojamuoju sudedamuoju ir skiriamuoju jungtuku sujungtų vienaarūšių sakinio dalių. Daugiausia įvairuoja kartojamaisiais jungtukais sujungtų vienaarūšių sakinio dalių skyryba.

AIŠKINIMAS

Aiškinimo sąvokos apibrėžtis lietuvių kalbos skyrybos aprašuose skiriasi. Vienur atskirai kalbama apie sakinio dalių aiškinamąją ir tikslinamąją paskirtį [7, 15–20], kitur aptariami tik aiškinamųjų sakinio dalių santykiai [4, 154–165; 6, 25]. Šiame straipsnyje aiškinimas suprantamas plačiai – į jo sąvokos turinį įtraukiamas ir tikslinimas [plg. 1, 3].

Analizuojamuose XIX a. vidurio spaudiniuose didžioji dalis vienvardžių sakinio dalių be jungiamųjų žodžių yra išskiriama kableliais, siekiant parodyti aiškinamąją jų funkciją (M. Akelaičio tekste išskiriama 98 % visų aiškinamųjų sakinio dalių be jungiamųjų žodžių, J. S. Dovydaičio – 94 %, H. Balevičiaus – 97 %, K. Michnevičiaus-Mikėno – 96 %), pvz.:

<...> *turi sopuli unt duszias, sopuli mirtina nusideima, ir ne ejni unt tuo dungiszku daktaru, idant tawi iszgiditu* <...>. Michnev 64. *Isz tu dwieju kilsta Lielupe, kuri perbegusi Kuržemius, greta su Daugawa teka in Bałtąsias juras, netoli Rygos.* Akel 23. *Bet ape taj kita karta pasikalbesme, dabar tik norejau primintie kas atsitika Telsziu parapijo, arti baniczeles Wieszwieniu.* Dovyd 37. <...> *pamatis więtu, pridieruncziu, ažu pusmila nog Wilnious, ant kałnu Werkowsku, lepie kielus mukas Chrystusa iszwiest ir iszmierot* <...>. Balev 6.

Tik K. Michnevičiaus-Mikėno tekste rastas atvejis, kai aiškinamoji sakinio dalis (aiškinamasis pažymynys) išskiriama brūkšniais, kurie žymi pabrėžiamąją intonaciją:

Niekas niekamet ne mate Izydoriaus supikusia wejda – su pakiltajs isz siutima plaukajs – unt kaktas juo wisadu buwa linksmibe, a burna juokinga <...>. Michnev 46.

M. Akelaičio, J. S. Dovydaičio, H. Balevičiaus ir K. Michnevičiaus-Mikėno raštuose aptikta labai nedaug sakinių, kai aiškinamosios sakinio dalys neišskiriamos, pvz.:

O su kokiū buwa nuometu, paklause Marike, bene **namu darba su raudonajs krasztajs?** Dovyd 33. Taj tewelis ir paketino nuwežtie sawo suneli **in miestą pas kunigą kleboną.** Akel 7. <...> atejna **isz nežiniu isz tola** liggota senela maļdaudama susimilejma. Michnev 61. Ir **jus szwintiei Apasztaley,** Makitiniey Jezusa, nars iz silpnibies zmaniszkas, toczies draugiey niekielelawat, padiekit mañ dabar, jou dwasiu szwintu pastiprinti, szirdin mana inpilkit dwasiu <...>. Balev 12. Tawi Dewiey garbinam, **tawi Wieszpati** izpažistam. Balev 6.

Atskirai paminėtina, kad M. Valančiaus nagrinėjamame tekste aiškinamosios sakinio dalys be jungiamųjų žodžių niekada neskiriamos, pvz.:

Paļagos parakwijoj Kunegiszkiu sodoj giwena Jonas pipkinikas. Val 35. **Tyrkszlu parakwijoj Spurganu sodoj** giwena žmogus wardu Pilipas. Val 76.

Tiriamojoje medžiagoje rasta tik po kelis atvejus, kai (a) aiškinamoji sakinio dalis turi jungiamąjį žodį, (b) kelios aiškinamosios sakinio dalys eina po apibendrinamojo žodžio ir (c) tarp apibendrinamojo žodžio ir jį aiškinančių sakinio dalių yra įsiterpęs jungiamasis žodis, pvz.:

(a) <...> žmagus krikščzioniszkas žiegnatus, uždiedamas ant sawies žinklu Križiuous Szwinta, ant ta gaļa, ira kožnay niedelay, pietnicziay pasnikas, tu pacziu pamini kasmietinie **gawienie 40 dienu, a labiausi didieje niedele,** mieti-nikie mukas Pona Jezusa, pamaksleys, medytaciams ir numarinimeys <...>. Balev 6. Otey ligas, izgurdienimas turtu, **priepoley wissakie, tey ira križieley,** kurios mies kalti essim su linksmibi ir padiekawaimu prijmt', jegu gieydzium surinkt azudarbi ant amžious giwienima. Balev 64. <...> izgielbiek mani nog muku amžious **pragara, arbo piekles,** <...>. Balev 70. Ligiej toki Izydoriaus junte džaugsmu prie galu giwienima sawa, numanidamas jau arti **wietu stebuklingu, taj ira dungu.** Michnev 70. **Tas tay ira kalnas Aliwu,** ant kuria Jezus naktims dažney mieladies. Balev 15. <...> tieykieš jeszkti, a nieturiunt azugana ant tu wargu, **kitaniszko labious sapulingu** kielu nog wietas paskutinia wieczeriaima Jerozolimska ling kalnyu Kalwarijas, bilay izganima mana pakieley <...>. Balev 10.

(b) Skajte **iszmintingas knygas: gywenimą ir stebuklus Kristuso Pono, gražius apraszimus swieto ir žemes.** Akel 8. Turieje **du sunu: wieną Jokubą** asztąntą deszimti metu ejnanti žila ir wobeli o **qntą Tamosziu** sekma deszimti benganti. Val 52. Meldes be perstoima, spaude unt burnu ir unt szirdi sawa Križiu ir iszwajzdu Motinas Dewa, kalbedamas **tas saldžiausius wardus: Jesus, Maryja, Josupas!** Michnev 72.

(c) Dewas paseja unt juos **auksa kwieczius, taj ira: małonie, ikwepimus ir doribes wiskoia** – bet welnias unt seja kukalu <...>. Michnev 56.

Kaip rodo pateikti pavyzdžiai, aiškinamosios sakinio dalys su jungiamaisiais žodžiais išskiriamos kableliais arba neskiriamos (a). Sakinio pabaigoje atskiriant vienaarūšes aiškinamąsias sakinio dalis, einančias po apibendrinamojo žodžio, vartojamas dvitaškis (b). Daugianaris aiškinimas sakinio viduryje išskiriamas kableliu ir brūkšniu, o po jungiamojo žodžio rašomas dvitaškis (c). Apskritai pasakytina, kad šių sakinio dalių skyrība gana šiuolaikiška [plg. 6, 24–25].

IŠVADOS

Atlikta sisteminė vienaarūšių ir aiškinamųjų sakinio dalių skyrybos duomenų analizė leidžia formuluoti šias išvagas:

1. Nuosekliausiai atskiriamos vienaarūšės sakinio dalys, susietos bejungtukių ryšiu. Pastebimas ryškus polinkis atskirti vienaarūšės sakinio dalis, kai jas jungia priešpriešos jungtukai. Palyginti dėsningai nerašomas skyrybos ženklas tarp nekartojamais jungtukais sujungtų vienaarūšių sakinio dalių. Dar nereguliari kartojamaisiais jungtukais sujungtų vienaarūšių sakinio dalių skyryba.

2. Matyti tendencija išskirti aiškinamąsias sakinio dalis, pastebima nedidelė kablelio ir brūkšnio konkurencija esant tam pačiam skyrybos atvejui.

3. Išskirtinis M. Valančiaus nagrinėjamo teksto požymis – dažnesnis kabliataškio vartojimas. Čia jis turi stilistinės skyrybos bruožų – sakinio struktūrai suteikia savitumo, papildomų niuansų.

4. Palyginus originalių ir verstinių lietuviškų tekstų skyrybą, kokių nors ryškesnių skirtumų nenustatyta. Galima daryti prielaidą, kad verstinių tekstų autoriai galėjo nusižiūrėti į lenkiškus raštus ir vadovautis jų skyrybos principais. Tyrimą galėtų papildyti verstinio teksto skyrybos lyginimas su originalu.

Gauta 2012 04 20

Priimta 2012 04 26

Šaltiniai ir santrumpos

- Akel – AKELAITIS, Mikalojus. *Kwestorius po Lietuva važinedamas žmonis bemokinąsis*. Wilniuja: spaustuweja A. H. Kirkora, 1860. 62 p.
- Balev – BALEVIČIUS, Henrikas. *Kielawiedis*. Wilniuy: spaustuwiey J. Zawadzka, 1857. 72 p.
- Dovyd – DOVYDAITIS, Juozas Silvestras. *Sziauleniskis senelis*. Pirma dalis. Wilniuja: spaustuweja J. Zawadzka, 1863. 61 p.
- Michnev – MICHNEVIČIUS-MIKĖNAS, Kazimieras. *Szwentas Izydorius artojas*. Wilno: drukarnia A. Marcinowskia, 1859. 84 p.
- Val – VALANČIUS, Motiejus. *Wajku kningiele su abrozdelejs: su abrozdelejs*. Tilžej, 1868. 100 p.

Literatūra

- [1] DRUKTEINIS, Albinas. Pertvarkytų skyrybos taisyklių taikymas. *Gimtas is žodis*, 2007, Nr. 12 (priedas), p. 2–10.
- [2] KNIŪKŠTA, Pranas. *Naujosios skyrybos taisyklės. Ką jos duoda ir ką patiems reikia suvokti*. Kaunas: Šviesa, 2007. 39 p.
- [3] *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999. 745 p.
- [4] *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. 2-asis pataisytas fotografuotinis leidimas. Ats. red. A. Valeckienė. Vilnius: Mokslo, 1992. 263 p.
- [5] PALIONIS, Jonas. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų 1-klas, 1995. 335 p.
- [6] *Privalomosios ir pasirenkamosios skyrybos taisyklės*. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2006 m. rugsėjo 28 d. nutarimai Nr. N-2(103) ir Nr. N-3(104). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. 21 p.
- [7] STATKEVIČIENĖ, Jadvyga. *Praktinė skyryba*. Vilnius: Gimtas is žodis, 2003. 63 p.

- [8] ULVYDAS, Kazys. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos skyrybos principai. *Kalbos kultūra*, 1963, sąs. 5, p. 3–16.
- [9] VASILIAUSKIENĖ, Virginija. *Lietuvių kalbos žodžių tvarka XVI–XIX a. Atributinės frazės*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. 322 p.

LAIMUTĖ BUČIENĖ

Use of punctuation marks in a simple sentence in the mid-19th century Lithuanian texts: homogeneous and explanatory parts of the sentence

Summary

The studies of history of the Lithuanian language give only a general outline of the use of punctuation marks in the 16th–18th century texts. Systematic research of the development of punctuation of the Lithuanian language has been lacking to this day. No special studies have dealt with the punctuation of the mid-19th century Lithuanian texts. To determine the simple-sentence punctuation patterns in the written language of the period under discussion, original prose texts and translations by M. Akelaitis, J. S. Dovydaitis, M. Valančius, H. Balevičius and K. Michnevičius-Mikėnas were selected.

The systematic data analysis revealed that in the Lithuanian texts of the mid-19th century the punctuation of asyndetic homogeneous parts of the sentence is most consistent. There is a clear tendency to separate the homogeneous parts of the sentence when they are linked by adversative conjunctions. The omission of a punctuation mark between the homogeneous parts of the sentence linked by non-repetitive conjunctions is comparatively consistent. The punctuation of the homogeneous parts of the sentence connected by repetitive conjunctions is still rather irregular. There is a tendency to separate the explanatory parts of the sentence. A dash takes the position of a comma in the punctuation of the explanatory parts of the sentence. A semi-colon in the text by M. Valančius carries the signs of individuality and the features of stylistic punctuation.

The Lithuanian texts of the mid-19th century already witness the development of a more definite and consistent punctuation system, and the origins of standard punctuation can be observed (punctuation is very modern in quite a number of cases), even though fluctuations and variations are still rather common.

Key words: mid-19th century Lithuanian texts, punctuation, homogeneous parts of the sentence, explanatory parts of the sentence